

تجارت خدمات در عرصه سازمان تجارت جهانی

■ ولی ساجدی
سرپرست حسابرسی سازمان حسابرسی -
کارشناس دادگستری
valisajedi@yahoo.com

واژه‌های کلیدی

موافقتنامه عمومی تجارت خدمات - تجارت خدمات - دولت‌های کامله الوداد و رفتار ملی

مقدمه

وقتی بحث عضویت در سازمان تجارت جهانی مطرح می‌گردد، به دنبال آن بحث ورود بی‌حد و حصر مصنوعات خارجی، اشغال بازار توسط خارجیان، ورشکستگی صنایع داخلی و... مطرح می‌گردد. اگر چه عضویت در این سازمان مستلزم رعایت اصول و قواعد آن است و به نظر می‌رسد که رعایت آن رقابتی نابرابر را می‌طلبد، ولی این‌طور نیست؛ چون هر کشور می‌تواند به منظور حمایت از صنایع داخلی و حفظ حقوق و منافع اتباع خود محدودیت‌هایی را قائل شود.

مبادلات اتباع کشورهای عضو در این سازمان به عنوان محور است و دولت‌ها باید مانند اتحادیه در پی حفظ منافع اعضای خود باشند و حضور دولت‌ها برای پشتیبانی از اتباع خود در این عرصه ضروری است و باید مزیت‌های نسبی و استعدادهای بالقوه کشور را بررسی کرده و برای بهره‌برداری از آنها در جهت حفظ منافع اتباع خود تلاش کنند.

اساس این تحقیق، بررسی راهکارهای استفاده بهینه از اصول و قواعد حقوقی سازمان مذکور جهت صادرات و واردات خدمات و شناسایی مزیت نسبی اتباع ایرانی در این زمینه و تصویب قوانین و مقررات حضور سرمایه‌گذاران خارجی و اتباع بیگانه توسط مراجع ذی‌صلاح و بهره‌گیری از استثنائات اصول و قواعد حقوقی سازمان مذکور

1. trade of services

مکیده

بحث راهبردی عضویت در سازمان تجارت جهانی از مباحث مهم مبادلات جهانی است و کشورهای جهان با اشتیاق آن را پیگیری می‌کنند، عدم حضور در این عرصه، نه مفید و نه میسر است. زیرا این سازمان در حال حاضر ۱۴۸ کشور جهان و بیش از ۹۵ درصد از تجارت جهانی را تحت پوشش قرار داده است. بنابراین، لازم است با مطالعه جنبه‌های مختلف تجارت کالا، خدمات و مالکیت صنعتی، عضویت در این سازمان به طور هدفمند بررسی شود.

با توجه به ضرورت پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی که همواره مورد توجه دولتمردان، مراجع دانشگاهی و سرمایه‌گذاران بوده و برنامه چهارم توسعه اقتصادی اجتماعی بر آزادسازی تجارت بنا گردیده است و با توجه به نیروهای انسانی جوان و تحصیل‌کرده و استعدادهای بالقوه در کشور و همچنین با توجه به پذیرش ایران به عنوان عضو ناظر در سازمان مذکور (از تاریخ ۵ خرداد ۱۳۸۴)، لازم است قبل از هر اقدامی ابعاد مختلف آن بررسی شود. به ویژه باید وضعیت حقوقی تجارت انواع خدمات بررسی شده و در اختیار مراجع تخصصی قرار گیرد تا بتوانند با اطلاع از جنبه‌های تخصصی نظرات خود را ارائه نمایند.

مراجع مذکور در راستای "تجارت خدمات" با اطلاع از جایگاه تجارت خدمات در ایران و جهان، قابلیت‌های انواع خدمات را بهتر ارزیابی نموده و علاوه بر توسعه بازار کاری داخلی در جهت عرضه خدمات آموزشی خارج از مرزهای کشور تلاش کنند.

INTERNATIONAL TRADE ORGANIZATION

INTERNATIONAL TRADE ORGANIZATION

در تأمین نیازهای حرفه‌ای کشور است.

در این تحقیق، ابتدا نحوه ظهور و پیدایش سازمان تجارت جهانی و سپس ضمن معرفی موافقتنامه عمومی تجارت خدمات؛ تجارت خدمات در چارچوب اصول و قواعد سازمان تجارت جهانی و همچنین موانع پیوستن ایران به سازمان مذکور در بخش خدمات مورد تحلیل قرار گرفته است.

سازمان تجارت جهانی

با وقوع جنگ جهانی اول، بحران و بی‌ثباتی کشورها منجر به تنزل پول آنها گردید و کشورها برای بهبود وضع خود در جهت افزایش تولید ملی، بهبود وضع اقتصادی و ایجاد اشتغال و افزایش صادرات، به محدودیت‌های وارداتی و کنترل ارزی روی آوردند.

بازرگانی جهان بعد از بحران عظیم ۱۹۲۹ - ۱۹۳۳ تقریباً فلج شده بود و هرج و مرج پولی سال‌های قبل از جنگ جهانی دوم و وقوع این جنگ، کارشناسان اقتصادی کشورهای آمریکا و انگلیس را به این فکر واداشت که ثبات پولی بین کشورها نیازمند یک سازمان پولی بین‌المللی می‌باشد و کارشناسان این کشورها برای بهبود اوضاع، به‌طور مشترک کار کردند و کنفرانسی با حضور ۴۴ کشور در "برتن وودز" آمریکا تشکیل شد. حاصل این تلاش، تأسیس صندوق بین‌المللی پول و بانک ترمیم و توسعه بود و این دو به همراه موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) مجموعاً به سیستم "برتن وودز" معروف گردید. در این کنفرانس، گات ایجاد نگردید؛ ولی شرکت‌کنندگان در کنفرانس ضرورت تشکیل "سازمان تجارت بین‌المللی" را مطرح کردند و ضرورت وجود یک نهاد موازی به عنوان مکمل نهادهای پولی

پیش‌گفته، رسماً اعلام شد و در حقیقت پس از ۵۰ سال "سازمان تجارت جهانی" به نحوی جای خاص یکی از ارگان‌های سیستم "برتن وودز" را پر کرده است.

محور اصلی فعالیت‌های گات بر اساس تشکیل جلسات میان اعضا، حصول توافق‌های دوجانبه و چندجانبه میان کشورها بود و بر اساس آن از ۱۹۴۷ به بعد جلسات گات (هشت دور مذاکره) در مقاطع زمانی مختلف برگزار شد و دور هشتم (دور اورگوته) از سال ۱۹۸۶ آغاز شد و با توجه به وسعت بررسی‌ها و دیدگاه‌های مطرح شده در آن تا سال ۱۹۹۳ به طول انجامید و سرانجام در این سال، سند نهایی این دور از مذاکرات گات به تصویب رسید (کمبجانی، ۱۳۷۴، ص ۱۳۹ و ۱۴۰).

یکی از محورهای اساسی مورد توجه در این دوره، جایگزینی سازمان تجارت جهانی به جای گات بود که از ابتدای سال ۱۹۹۵ رسماً کار خود را آغاز کرد و تمام کشورهای عضو گات ملزم شدند که در یک دوره انتقالی دوساله به سازمان جدید تجارت جهانی بپیوندند و انتظام‌های لازم برای ادغام در این سازمان را به انجام رسانند.

تغییرات اوضاع سیاسی در شکل‌گیری این سازمان، یا کند شدن روند مذاکرات بی‌تأثیر نبوده است. در سال ۱۹۴۷ شاید یکی از عوامل اصلی عدم همکاری آمریکا با تشکیل سازمان تجارت بین‌المللی (که به دلیل مخالفت پارلمان آمریکا تشکیل نگردید) وجود مبانی راهبردی بلوک غرب در مقابل بلوک شرق و اقرار آن در طول جنگ سرد بود. در دهه ۵۰ یا ۶۰ فضای حاکم ایجاب می‌کرد که کشورها از ارائه اطلاعات شفاف خودداری کنند (امیری، ۱۳۸۱). ولی در دهه آخر

قرن بیستم، دولت‌ها متوجه شدند که دیگر شرایط تغییر کرده است. با وجود فناوری ارتباطات، دیگر قرنطینه اطلاعات مفهومی ندارد. کشورهای بزرگ برای پایداری خود راهی به جز پیوستن به این سازمان ندارند، اگرچه ابرقدرت اتحاد جماهیر شوروی کوچک شده بود، ولی ابرقدرت‌هایی مانند «اتحادیه اروپا»، «اتحادیه ملت‌های آسیای جنوب شرقی» و کشورهای چین و ژاپن به وجود آمده است که هر یک برای خود در عرصه اقتصاد جایگاهی پیدا کرده‌اند. بنابراین، فراهم کردن زمینه‌های نزدیک با اتحادیه اروپا، بازکردن بازارهای خود به روی کالاهای ژاپنی و چینی، پایان جنگ سرد و نزدیک کردن روابط سیاسی با اتحاد جماهیر شوروی، از جمله این سیاست‌های تعدیلی است.

کشورهای بزرگ، از جمله آمریکا و انگلستان احساس کردند که نیاز تجاری آنان فقط به تجارت کالا و کاهش تعرفه‌ها محدود نمی‌شود؛ بلکه با وجود شرکت‌های عظیم بیمه‌ای، حمل و نقل، ارتباطات و بانک‌ها، تجارت خدمات نیز اهمیت بالایی دارد و در عصر اطلاعات که دنیا به دهکده جهانی تبدیل شده است و به راحتی می‌تواند یک اتومبیل را از یک شرکت اتومبیل‌سازی خریداری و در کشور دیگر تجزیه و مشابه آن را ساخت، حمایت از مالکیت‌های صنعتی و دانش فنی اهمیت بالایی پیدا کرده است.

تجارت خدمات در عرصه سازمان تجارت جهانی

اگر چه خدمات نوعاً غیر قابل مبادله تلقی می‌شود، ولی در دو دهه اخیر شاهد تجارت گسترده آن در سطح جهان بوده‌ایم. در سال‌های ۱۹۷۰،

1. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)
2. International Trade Organization (ITO)

3. World Trade Organization (WTO)
4. European Union (EU)

5. Association of South East Asian Nations (ASEAN)

تجارت خدمات به معنی جدید آن در زمینه خدمات مالی (بیمه و بانکداری)، خدمات آموزشی، حمل و نقل هوایی و ارتباطات راه دور آغاز شد. این تحولات در کشورهای توسعه یافته شروع و در کشورهای در حال توسعه نیز در حال گسترش است.

وقتی آمریکا موضوع تجارت خدمات را در سال ۱۹۸۲ در دستور کار مذاکرات موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) قرار داد، با مخالفت جدی - حتی از جانب کشورهای توسعه یافته - مواجه گردید. ولی کشورهای توسعه یافته از جمله انگلستان به دلیل دارا بودن سیستم بانکی گسترده، با قرار دادن تجارت خدمات در مذاکرات موافقت کردند (یزدان پناه، ۱۳۷۶، ص ۵۵ و ۵۶). موافقتنامه عمومی تجارت خدمات، شامل ۱۲ بخش و ۱۵۵ زیربخش مورد تصویب قرار گرفت. کشورهای متقاضی عضویت در این سازمان، ملزم به پذیرش این موافقتنامه هستند.

۱. اهداف موافقتنامه عمومی تجارت خدمات

هدف "موافقتنامه عمومی تجارت خدمات"^۱ ارتقای سطح زندگی مردم از طریق مناسبات صحیح اقتصادی و تجاری میان کشورهای عضو، افزایش رشد اقتصادی تمام شرکای تجاری و توسعه کشورهای در حال توسعه از طریق گسترش تجارت خدمات است. زیرا خدمات نقش عمده‌ای در رشد تولید ناخالص داخلی کشورها دارد و منبع مهمی برای ایجاد اشتغال است و تجارت خدمات روز به روز با فرایند جهانی تجارت کالا آمیخته شده و حتی بخش اساسی تجارت بین الملل را تشکیل می‌دهد و نیک می‌دانیم که تجارت خدمات به سادگی تجارت کالا نیست و

این امر با ملاحظات و هدف‌های سیاسی کشورها ارتباط نزدیک دارد.

مقررات داخلی و ملی مربوط به فعالیت‌های خدماتی بسیار فراتر از مقررات مربوط به تجارت کالاهاست. بنابراین، این موافقتنامه درصداست با اجرای اصول و قواعد گات در تجارت خدمات و با اعمال تعدیلات ضروری در آنها برای در نظر گرفتن ویژگی‌های خاص آن، بدین هدف نائل شود.

۲. شیوه‌های معاملات بین‌المللی خدمات

خصوصیات متفاوت کالا و خدمات، شیوه‌های انجام معاملات بین‌المللی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. تجارت بین‌المللی کالا، متضمن جابجایی فیزیکی کالاها از یک کشور به کشور دیگر است. ولی در مورد خدمات، وضعیت‌های متفاوت و حالات مختلفی وجود دارد (لطفی، ۱۳۷۹، ص ۱۱ تا ۱۵؛ راهنمای تجاری دور اروگوئه، ۱۳۷۵، ص ۳۴۸ تا ۳۵۰). عرضه خدمات به مشتریان خارج از کشور، طبق بند ۲ ماده ۱ موافقتنامه عمومی تجارت خدمات به چهار روش صورت می‌گیرد:

الف. عبور محصولات خدماتی از مرزها؛

هنگامی که تجارت بین دو کشور انجام می‌شود و تنها خدمات بدون نیاز به رفت و آمد اشخاص از مرزها عبور می‌کنند، مثلاً اطلاعات و مشاوره‌ای که از طریق فکس، پست الکترونیک یا ارسال محموله صورت می‌گیرد، جمع‌آوری اطلاعات در مورد بازار محلی و ارسال جهت مشتریان خارجی، ارسال برنامه‌های نرم‌افزاری، یا ارائه خدمات مشاوره‌ای سال تحصیلی از طریق اینترنت از این قبیل می‌باشد.

ب. نقل مکان مصرف کنندگان به کشور وارد کننده؛ گاهی خدمات، در کشور مبدأ

ارائه می‌گردد. از جمله این خدمات، خدمات مسافرتی و جهانگردی، خدمات آموزشی، خدمات دانشجویی می‌باشد. همچنین برای تعمیر کشتی‌ها، تعمیر لوازم هواپیماها و قطارها به کشورهای دیگر مراجعه می‌کنند.

پ. نقل و انتقال موقت اشخاص حقیقی؛

این شیوه وقتی صورت می‌گیرد که یک شخص حقیقی جهت ارائه خدمات به صورت موقت در کشور دریافت کننده خدمات حضور یابد. مثلاً مراجعه کارشناسان آموزشی در کشور دریافت کننده خدمات جهت آموزش کارکنان یک شرکت و مراجعه کارشناسان استاندارد جهانی ایزو ۹۰۰۲ در کشورهای متقاضی دریافت این استاندارد از این قبیل می‌باشد.

ت. برقراری حضور تجاری در کشور دریافت

کننده خدمات؛ عرضه کننده خدمات با عبور از مرز کشور دریافت کننده، خدمات خود را عرضه می‌کند. این حضور می‌تواند به اشکال مختلف از جمله تشکیل شرکت، شعبه دفتر نمایندگی، سرمایه‌گذاری مشترک و... باشد. از جمله متخصصان و سرمایه‌گذاران کشور، ضمن مشارکت با سرمایه‌گذاران خارجی در خارج از کشور فعالیت نمایند.

در هر چهار شیوه، تجارت وقتی شکل می‌گیرد که یک مؤسسه خارجی غیرمستقیم به یک مؤسسه داخلی وجوهی را پرداخت نماید. اینکه خدمات در کجا صورت گرفته فرقی ندارد، ولی با توجه به بند ۲، ماده ۱ موافقتنامه عمومی تجارت خدمات و ارائه خدمات به یکی از چهار شیوه، تأکید دارد، همچنین در صورتی که تجارت

1. General Agreement on Trade of Services (GATS)

۲. در حال حاضر کشور ایران اینگونه خدمات را از کشورهای اروپایی از جمله اسپانیا دریافت می‌کند.

خدمات در قالب یکی از شیوه‌های تعریف شده صورت گیرد، تجارت خدمات محسوب می‌شود. لازم به ذکر است نقل و انتقال کارگران برای کارایی در خارج از کشور به عنوان تجارت خدمات محسوب نمی‌شود. البته روش‌های اول، دوم و سوم پیچیدگی خاصی ندارند ولی روش چهارم، اصلی‌ترین روش حضور تجاری است؛ یعنی از طریق سرمایه‌گذاری مستقیم، ایجاد شعبه، نمایندگی و ... چراکه در صورت سرمایه‌گذاری مستقیم حضور سایر فعالان تجاری نیز ضرورت پیدا می‌کند؛ مثلاً اگر یک شرکت چند ملیتی در کشوری حضور یابد، حضور بانک‌های خارجی، بیمه‌گذاران خارجی و ارائه دهندگان سایر خدمات نیز ضرورت می‌یابد. برای حضور تجاری سرمایه‌گذاران خارجی باید قوانین و مقررات مناسب وضع گردد. اما در کشور ما، طبق اصل ۸۱ قانون اساسی برای حضور سرمایه‌گذاری خارجی محدودیت‌هایی وجود دارد.^۱ اگرچه، با تصویب قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری و آیین‌نامه اجرایی، قدم‌هایی برای تسهیل آن برداشته شده ولی کافی نیست.

اصول حقوقی سازمان تجارت جهانی

۱. اصل عدم تبعیض و تعمیم اصل دولت‌های کامله الوداد

اعطای هرگونه مصونیت، برتری و امتیاز یکی از اعضا، به عضو دیگر بدون قید و شرط به سایر طرف‌های متعاقد تعمیم داده شود (کمپانی، ۱۳۷۴، ص ۱۵۵). گاهی اوقات در معاهدات بازرگانی، کنسولی، کشتیرانی، گمرکی و معاهدات

مربوط به اقامت و رفتار با اتباع بیگانه، تعارض قوانین و مالکیت صنعتی و... شرطی گنجانده می‌شود که به موجب آن طرفین متعهد می‌گردند چنانچه هر یک از آنها در آینده برای کشور ثالثی امتیازات بیشتری در همان موضوع قائل شوند و یا قبلاً قائل شده باشند، طرف دیگر معاهده می‌تواند بدون انجام هیچ‌گونه تشریفات از این امتیاز استفاده کند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۳). این مورد یکی از مهم‌ترین اهداف ایجاد سازمان تجارت جهانی می‌باشد. ولی از آنجا که کشورهای مختلف در یک سطح نیستند و کشورهای در حال توسعه و کم‌تر توسعه یافته توانایی رقابت با کشورهای بزرگ‌تر را ندارند، و همچنین به منظور رفع هرگونه مانعی که ممکن است بر سر راه سازمان تجارت جهانی به‌وجود آید و حرکت سازمان مذکور را در جهت رسیدن به اهدافش کندتر کند، استثنائاتی را به شرح زیر قائل شده‌اند که نحوه بهره‌گیری از آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد:

استثناء اول؛ طبق اصل ۲۴ گات، تشکیل اتحادیه گمرکی و مناطق آزاد تجاری و انتظام‌هایی که موقتاً در دوران انتقال اقتصادی اتخاذ می‌گردد، از این اصل مستثنی می‌باشد. این استثناء بر مبنای صحیحی استوار گردیده تا کشورهای منطقه‌ای بتوانند برای اجتناب از جابه‌جایی پرهزینه در منطقه به یکدیگر خدمات ارائه نمایند. منطقه تجارت آزاد آمریکا، کانادا و مکزیک (نفتا) و اتحادیه اروپا از جمله این سازمان‌ها و اتحادیه‌هایی که در تجارت بین‌المللی مؤثر هستند می‌باشند. به اعتقاد صاحب‌نظران، ایجاد اتحادیه اروپا که با

موافقتنامه مبادله فولاد و ذغال‌سنگ بین کشورهای اروپایی آغاز شد و شبیه یک کشور اداره می‌شود، از اصل دولت‌های کامله الوداد استثنا می‌باشد.

در حال حاضر، در منطقه آسیا و خاورمیانه حداقل سه توان بالقوه سازمان همکاری اقتصادی (اكو)، سازمان کنفرانس اسلامی^۲ و کشورهای گروه هشت^۳ وجود دارد که جا دارد در اجلاس سازمان کنفرانس اسلامی اتحادیه بین‌المجالس کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی و سایر گروه‌هایی‌های سران دولت‌ها از جمله اكو، گروه هشت، تشکیل نهاد همکاری‌های توسعه خدمات آموزشی جهت صدور خدمات آموزشی پیشنهاد گردد و از طریق رای زنی مناسب به تصویب برسانیم.

استثناء دوم؛ سیستم ترجیحات تجاری تعمیم یافته، کشورهای پیشرفته خصوصاً اتحادیه اروپا برای کشورهای در حال توسعه، ترجیحاتی را قائل شده‌اند که این امتیازات نیز از این اصل مستثنی می‌باشد، در حال حاضر بیش از ۱۳۰ کشور از این امتیازات برخوردار هستند. این سیستم با سازمان‌های منطقه‌ای یک اختلاف اساسی دارد زیرا این ترجیحات بلاعوض بوده و به منظور تقویت بنیه تجاری کشورهای مذکور می‌باشد. در سال ۱۹۸۹ ده کشور در حال توسعه (چین، برزیل، هند، تایلند، اندونزی، هنگ‌کنگ، سنگاپور، کویت، رومانی و مالزی) ۷۲ درصد واردات ترجیحی بازار اتحادیه اروپا را تأمین کرده‌اند.

استثناء سوم؛ ماده ۳۵، گات ۱۹۴۷ و ماده ۱۳

۱. دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی، معادن و خدمات به خارجیان ممنوع است.
2. North American Free Trade Area (NAFTA)
3. Economical Cooperation Organization (ECO)

4. Organizatin of the Conference

برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به ترجمه احمد یزدان‌پناه و... آرزایی وضعیت تجارت خارجی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی در چارچوب مقررات سازمان جهانی تجارت (گات). مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۷۶.

۵. گروه هشت (D-8) توسط ایران، اندونزی، نیجریه، مالزی، مصر، ترکیه پاکستان و بنگلادش در ۱۵ ژوئن ۱۹۹۷ در ترکیه تشکیل شد. این گروه از ترتیبات همکاری اقتصادی، تجاری جدید از تشکیلات جانبی سازمان کنفرانس اسلامی است. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به کتاب نظری اجمالی به ساختار اقتصادی و تجاری خارجی گروه هشت کشور اسلامی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۷۷.

۱. شفافیت

عرضه کنندگان خارجی اغلب در فرایند معاملات خارجی در می‌یابند که تجارت با شرکت‌های کشورهای خارجی، به خاطر قواعد و مقرراتی که در آنجا اعمال می‌شود، مشکل است. شفاف نبودن این قبیل قواعد، در بخش‌های خدماتی که به مقررات داخلی ابزارهای اصلی مورد استفاده برای حمایت از تولید کنندگان داخلی در مقابل رقابت خارجی است، مشکلات جدی‌تری را به وجود می‌آورد. از این رو، موافقت‌نامه مقرر می‌دارد که هر کشور عضو، یک یا چند واحد پاسخگو تأسیس نماید که سایر کشورهای عضو بتوانند از آنها اطلاعاتی در مورد قوانین و مقررات مؤثر بر تجارت در بخش‌های خدمات را که صنایع کشورشان در آنها نفع تجاری دارند، به دست آورند.

علاوه بر این، به منظور کمک به عرضه کنندگان خدمات در کشورهای در حال توسعه، این موافقت‌نامه از کشورهای توسعه یافته می‌خواهد تا واحدهای واسطه را به وجود آورند. برای کسب اطلاعات از واحدهای پاسخ‌گو، بنگاه‌های خدماتی باید تقاضاهای خود را از طریق دولت‌های ملی خود ارسال کنند. تقاضای اطلاعات از واحدهای تماس را می‌توان مستقیماً تسلیم کرد. واحدهای تماس باید اطلاعات را در سطح بازگانی ارائه دهند. به ویژه موافقت‌نامه مقرر می‌دارد واحدهای تماس در صورت درخواست، به عرضه‌کنندگان خدمات در کشورهای در حال توسعه، اطلاعاتی را در موارد ذیل ارائه دهند: «فراهم بودن فناوری خدمات؛ جنبه‌های تجاری و فنی عرصه خدمات؛ ثبت، تأیید و کسب صلاحیت‌های حرفه‌ای» (راهنمای تجاری دور اروگوئه، ۱۳۷۵، ص ۳۵۸)

صلاحیت‌هایی را مشخص خواهند کرد که طبق آنها آماده خواهند بود تا این قبیل رفتارها را گسترش دهند (راهنمای تجاری دور اروگوئه، ۱۳۷۵، ص ۳۶۳).

در ایران، این اطلاعات باید از طریق سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران و یا یکی از معاونت‌های وزارت بازرگانی ارائه گردد.

۳. اصل حفاظت

اگر چه نظام حقوقی گات برای دستیابی به اهدافی که ایجاد گردیده، پیچیده به نظر می‌رسد، ولی بر روی مقرراتی اساسی و ساده‌ای استوار است. گات در ضمن حمایت از تجارت، می‌پذیرد که کشورها از صنایع خود در مقابل رقابت خارجی حمایت کنند و آنها را تشویق می‌کند تا این حمایت را در سطح پایین و معقولی حفظ کنند. از جمله اصل حمایت از طریق تعرفه‌ها به کشورهای در حال توسعه اجازه می‌دهد در مواردی که تراز پرداخت‌های کشور دچار مشکل می‌شود، برای واردات خود محدودیت‌هایی را وضع کنند. سازمان تجارت جهانی بر اصول و مقرراتی استوار است که در جهت حذف امتیازات چندجانبگی، حذف محدودیت‌های کمی می‌باشد. ولی به منظور حمایت کشورهای در حال توسعه، به این کشورها اجازه داده می‌شود تا محدودیت‌هایی نیز وضع نمایند تا صنایع داخلی آسیب نبینند (کمیجانی، ۱۳۷۴، ص ۱۵۵).

قواعد حقوقی سازمان تجارت جهانی

علاوه بر اصول اساسی حقوقی سازمان تجارت جهانی که توضیح داده شد، قواعد دیگری نیز وجود دارد که توضیح آنها ضروری می‌باشد.

سازمان تجارت جهانی مقرر می‌دارد، چنانچه دو طرف متعاقد وارد مذاکرات مربوط به تبادل امتیازهای تعرفه‌ای با یکدیگر نشده باشند و هر یک از آنها هنگامی که به عنوان طرف متعاقد پذیرفته شده‌اند، به اجرای این امر رضایت نداده‌اند، مفاد موافقت‌نامه بین آن دو طرف اجرا نمی‌شود. بنابراین، رابطه کشورهای اسلامی با اسرائیل و رابطه هند و پاکستان از اصل عدم تبعیض مستثنا می‌باشد، برخی صاحب‌نظران از آن به جنگ اقتصادی نیز تعبیر کرده‌اند (کمیجانی، ۱۳۷۴، ص ۱۵۵؛ زمانی، ۱۳۷۹، ص ۳۴۵).

۲. اصل رفتار ملی

اصل رفتار ملی، مکمل اصل دولت‌های کامله الوداد است. به موجب این اصل، برای محصولات وارداتی که با پرداخت عوارض گمرکی و سایر مخارج به کشور وارد شده است، نباید مالیات بالاتری نسبت به محصول مشابه داخلی وضع کنند؛ یا در خصوص محصولات وارداتی، مقرراتی را نسبت به محصول مشابه داخلی سخت‌گیرانه‌تر اجرا کنند. هدف اصل مذکور تضمین این است که در عمل، محصول تولید داخل، حمایتی بالاتر از تعرفه‌های وضع شده برای محصولات خارجی، به دست نخواهد آورد. از آنجا که کشورها بر واردات خدمات تعرفه وضع نمی‌کنند، اعمال اصل رفتار ملی، با الزام کشورها به اعمال مقررات ملی خود به نحوی یکسان نسبت به عرضه‌کنندگان داخلی و خارجی، منجر به از دست رفتن ناگهانی کل حمایت از صنایع خدماتی داخل خواهد شد. به این دلیل، توافق شد که کشورها اصل رفتار ملی را از طریق مذاکراتی تعمیم دهند که در خلال آن، بخش‌ها یا زیربخش‌ها و شرایط و

و ۳۵۹، یزدان‌پناه، ۱۳۷۶، ص ۱۸۶).

در صورت عضویت کامل در سازمان تجارت جهانی می‌بایست مرکزی در وزارت بازرگانی یا سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران تأسیس شود و نحوه انجام فعالیت‌های تجاری در داخل کشور برای اتباع خارجی و همچنین مقررات فعالیت در سایر کشورهای عضو سازمان مذکور در اختیار اتباع داخل قرار گیرد.

۲. تأیید متقابل صلاحیت مورد نیاز برای عرضه خدمات

شرکت یا اشخاصی که خدمات را ارائه می‌دهند باید گواهی نامه‌ها، پروانه‌ها یا مجوزهای دیگری را به‌دست آورند که به آنها اجازه می‌دهد تجارت کنند. اخذ این قبیل مجوزها به دلیل الزامات قانونی متفاوت درباره صلاحیت‌های آموزشی و تجربه کاری، مشکل است. برای غلبه بر این مشکلات، این موافقتنامه، کشورهای عضو خود را ترغیب می‌کند که ترتیبات دو یا چند جانبه را برای تأیید متقابل صلاحیت‌های مورد نیاز برای اخذ مجوز منعقد کنند. علاوه بر این، مقرر می‌دارد که باید الحاق سایر کشورهای عضو به موافقتنامه تأیید متقابل صلاحیت‌ها، در صورتی که نشان دهند استانداردها و الزامات داخلی آنها با استانداردها و الزامات این نظام‌ها سازگار است، آزاد باشد (راهنمای تجاری دور اروگوئه، ۱۳۷۵، ص ۳۵۹ و ۳۶۰، یزدان‌پناه، ۱۳۷۶، ص ۱۸۶). در برخی از رشته‌های خدمات از جمله خدمات حقوقی و خدمات حسابداری و حسابرسی موافقتنامه تأیید متقابل صلاحیت‌ها نیز به تصویب رسیده است (ساجدی، ۱۳۸۲، ص ۱۰۴).

۳. مقررات حاکم بر انحصارها و عرضه‌کنندگان انحصاری خدمات و سایر رویه‌های بازرگانی محدود کننده

غالباً صنایع خدماتی در بازار داخلی از قدرت‌های انحصاری برخوردارند. گاهی اوقات دولت‌ها به تعداد اندکی از عرضه‌کنندگان، حقوق انحصاری برای عرضه خدمات اعطا می‌کنند. در تمام این قبیل موارد، اعضا متعهدند تضمین کنند که این عرضه‌کنندگان از انحصار یا حقوق انحصاری خود سوء استفاده نکرده و یا به شیوه‌ای ناسازگار با تعهدات کلی و ویژه از این کشورها طبق موافقتنامه عمل نمی‌کنند.

همچنین، عرضه کنندگان خدمات می‌توانند رویه‌هایی را اتخاذ کنند که ممکن است رقابت را مختل کرده و در نتیجه تجارت را محدود نماید. هر زمان که مشکلی از این قبیل رخ می‌دهد، کشور عضوی که تحت تأثیر قرار گرفته، حق دارد به منظور حذف این رویه‌ها از عضوی که عرضه کننده خدمات در آنجا مستقر است، درخواست مشورت کند (راهنمای تجاری دور اروگوئه، ۱۳۷۵، ص ۳۶۰ و ۳۶۱).

در نظام حقوقی سازمان تجارت جهانی، محور اتباع هستند نه دولت‌ها؛ بنابراین باید هرچه بیشتر خصوصی‌سازی گسترش یابد. در کشور این روند در حال شکل‌گیری است.

۴. افزایش مشارکت کشورهای در حال توسعه در تجارت خدمات

توسعه صنایع خدماتی در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته با هم همگن نیست و در این موقعیت باید در مذاکرات آزادسازی در بخش خدمات مد نظر قرار گیرد. جهت کمک به

کشورهای در حال توسعه برای گسترش صنایع خدماتی خود، رویکردی سه وجهی در موافقتنامه پیش‌بینی شده است:

۱. موافقتنامه از کشورها می‌خواهد در شیوه‌های عرضه بخش‌های خدماتی که کشورهای در حال توسعه در آن نفع تجاری دارند، به آزاد سازی دسترسی به بازار اولویت دهند.

۲. به منظور ارتقای رشد صنایع خدماتی آنها، ممکن است لازم باشد کشورهای در حال توسعه سطوح بالاتر حمایت را چه در کل و چه در هر یک از بخش‌ها، حفظ کنند. از این رو، مقرر می‌دارد که این کشورها، باید آزاد باشند تا بخش‌های کمتری را در معرض رقابت وارداتی قرار داده و در انواع کمتری از معاملات به آزاد سازی دست بزنند.

۳. در حین پذیرش تعهد آزاد سازی، کشورهای در حال توسعه می‌توانند شرایطی وضع نمایند و عرضه‌کنندگان خارجی را که مایلند در صنعت خدمات سرمایه‌گذاری کنند و شرکت فرعی (یا سایر انواع حضور تجاری) را در قلمرو آنها شکل دهند، ملزم کنند که:

■ سرمایه‌گذاری مشترک انجام دهند؛

■ به شرکت‌های محل اجازه دسترسی به فناوری آنها و یا دسترسی به اطلاعات مجاری توزیع آنها را بدهند (راهنمای تجاری دور اروگوئه، ۱۳۷۵، ص ۳۶۳ تا ۳۶۵).

تعدادی از کشورهای در حال توسعه، از نظام عمومی ترجیحات، کنوانسیون لومه، موافقتنامه مدیرانه و ابتکار حوزه کارائیب برخوردارند و از ترجیحات بازار آمریکا، اتحادیه اروپا و ژاپن بهره‌مند می‌باشند (مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان تجارت جهانی، ۱۳۷۶،

ص ۴۵ تا ۶۹).

در حال حاضر، جمهوری اسلامی ایران با اتحادیه اروپا و ژاپن روابط نسبتاً خوبی دارد. رجال اقتصادی می‌توانند در مذاکرات (از جمله در زمینه آموزشی، دانشگاه‌های دولتی و خصوصی کشور از جمله دانشگاه آزاد اسلامی و دیگر دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی) از این کشورها امتیازاتی را دریافت نمایند. همچنین اخذ نمایندگی یا سرمایه‌گذاری مشترک با دانشگاه‌های معتبر و انجام خدمات آموزشی در سایر کشورهای عضو به عنوان نماینده دانشگاه‌های مذکور راهکار مناسب‌تری است چرا که ایجاد نمایندگی یا دفتر برای دانشگاه‌های کشورهای در حال توسعه در سایر کشورها مستلزم مخارج سنگینی می‌باشد که تأمین آن برای کشورهای در حال توسعه مقدور نیست.

۵. روش‌های کمک‌های کارشناسی و تربیتی

سازمان تجارت جهانی سالانه ۱۰۰ هیئت همکاری فنی برای توسعه کشورهای فراهم می‌کند. به طور متوسط سالانه ۳ سیاست تجاری اتخاذ می‌کند. در مرکز آن در دفتر ژنو، سمینارهای منطقه‌ای برای گذر از شرایط فعلی و ورود به بازار اقتصادی که به طور مرتب در تمام مناطق جهان و در دفتر ژنو با تأکید خاص بر کشورهای افریقایی دوره‌های تربیتی برگزار می‌شود.

در سال‌های ۹۸-۱۹۹۷ سازمان تجارت جهانی از وزیران تجاری در پایتخت بیش از ۴۰ کشور توسعه نیافته خواست تا برای تهیه کامپیوتر و دسترسی به اینترنت و همسویی با وقایع مرکز سازمان مذکور در ژنو به صورت برخط برای اتصال به پایگاه اطلاعات بسیار وسیع و سایر موارد اقدام

کنند. کشورهای در حال توسعه می‌توانند از این قاعده بهره‌برداری لازم را بنمایند و از سازمان تجارت جهانی در جهت توسعه دانش فنی کمک و مساعدت بیشتری دریافت نمایند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

موافقتنامه عمومی تجارت خدمات، شامل ۱۲ بخش و ۱۵۵ زیر بخش است و کشورهایی که در خواست عضویت آنها مطرح می‌گردد، ملزم به پذیرش این موافقتنامه هستند.

در موافقتنامه عمومی تجارت خدمات، چهار روش تعریف شده است. در حال حاضر سه روش عبور از مرزها، مصرف در خارج، و ورود موقت اشخاص حقیقی در صورت نیاز به سهولت صورت می‌گیرد. در این مقاله، روش حضور تجاری (سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) در چارچوب اصول و قواعد حقوقی سازمان تجارت جهانی مورد بحث قرار گرفت. دیدیم که با یک سیاست‌گذاری هدفمند می‌توانیم از این نظام حقوقی در جهت بهبود خدمات آموزشی، رفع نیاز کشور و توسعه اقتصاد استفاده بهینه را ببریم. کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی جدول تعهدات ویژه‌ای را تهیه می‌نمایند و مناسبت دارد که موارد زیر در جدول تعهدات پیش‌بینی شود:

۱. حضور تجاری سرمایه‌گذاری خارجی؛ در صورتی که اکثریت ۵۱ درصد در اختیار اتباع ایرانی باشد، به تبع آن اکثریت هیئت مدیره نیز ایرانی خواهند بود؛
۲. تعداد معینی از استادان، مدیران ارشد و کارکنان باید اتباع ایرانی باشند؛
۳. امکانات ورود تکنولوژی مناسب، دانش فنی

جدید و آموزش نیروهای بومی فراهم شود؛

۴. در خصوص عملکرد خود گزارش دقیقی در اختیار مراجع ذیصلاح قرار دهند.

بهتر است جدول تعهدات با محدودیت کمتری

برای اتباع کشورهای عضو تهیه شود. ولی در

مرحله عمل می‌توانیم در راستای حمایت از

مؤسسات داخلی نو پا خدمات قابل دریافت را

محدود نماییم. اگر در رشته‌های خاصی امکان

برگزاری دوره‌های آموزشی وجود ندارد می‌توانیم

از ارائه دهندگان خدمات آموزشی خارجی

بخواهیم که در آن رشته‌ها دوره‌های آموزشی

خود را دایر نمایند تا علاوه بر تأمین نیروی

انسانی مورد نیاز، استادان و کارشناسان داخلی

نزد آنان آموزش ببینند.

در مورد صدور خدمات آموزشی نیز باید به موارد

زیر توجه کرد:

۱. مشارکت مؤسسات آموزشی ایرانی با مؤسسات

آموزشی معتبر جهان؛ چون ایجاد واحدهای

آموزشی در خارج از کشور نیاز به معرفیت دارد

و بازاریابی و کسب معرفیت مستلزم زمان است.

۲- نهادی تحت پوشش مراجع ذیصلاح از جمله

وزارت علوم و فناوری و تحقیقات و یا وزارت

بازرگانی می‌تواند یک مرکز بین‌المللی برای

شناسایی بازارهای خارجی و اطلاع‌رسانی به اتباع

ایرانی فراهم نماید. چنین اقدامی منافع ملی در

بر خواهد داشت.

۳. تشویق استادان و دانش‌آموختگان به آموزش

زبان‌های خارجی در حد تسلط آموزش رایانه و

استفاده از اینترنت، چون در وضعیت فعلی

نمی‌توان در عرصه تجارت خارجی فعالیت نمایند.

نقل قولی است از رئیس سازمان یونسکو که

«کسانی که زبان انگلیسی و کامپیوتر نمی‌دانند

بی‌سواد محسوب می‌شوند».

و به این ترتیب می‌توانیم از ضوابط سازمان تجارت

جهانی استفاده بهینه را ببریم.

منابع و مآخذ

۱. ابراهیمی نژاد، مهدی؛ سازمان‌های مالی و پولی

بین‌المللی؛ انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۸۰.

۲. ترجمه و ویرایش امیری، مجتبی؛ نظریه برخورد

تمدن‌ها؛ هانتینگتون و منتقدانش، مرکز چاپ و انتشارات

وزارت خارجه، چاپ سوم، ۱۳۸۱.

۳. پاکدامن، رضا؛ رفتار ویژه با کشورهای در حال توسعه

در نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت؛ مؤسسه

مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۷۹.

۴. رشیدی، علی؛ عضویت ایران در سازمان تجارت

جهانی؛ قرارداد عمومی تجارت خدمات؛ نامه اتاق

بازرگانی، ۱۳۷۴، ص ۸ تا ۱۸.

۵. ترجمه زمانی، سید قاسم؛ حقوق بین‌الملل اقتصادی؛

شهر دانش، چاپ اول ۱۳۷۸.

۶. ساجدی، ولی؛ تجارت خدمات حسابداری و

حسابرسی در نظام حقوقی سازمان تجارت جهانی؛

پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه آزاد

اسلامی، واحد تهران مرکزی، سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱.

۷. فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، نشریه دانشکده علوم قضایی

و خدمات اداری، شماره ۷، پاییز ۱۳۷۶.

۸. قنبری‌جهرمی، محمدجعفر؛ حقوق بین‌الملل

اقتصادی؛ جزوه درسی، دانشگاه شهیدبهبشتی، دانشکده

حقوق، سال تحصیلی ۸۱-۱۳۸۰.

۹. کمیجانی، اکبر؛ سازمان تجارت جهانی و آثار

اقتصادی الحاق ایران به آن؛ معاونت امور اقتصادی

وزارت امور اقتصادی و دارایی، چاپ اول، ۱۳۷۴.

۱۰. لطفی، محمد؛ صادرات موفقیت‌آمیز خدمات؛

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول ۱۳۷۹.

۱۱. ضیایی‌بیگدلی، محمدرضا؛ حقوق بین‌الملل عمومی؛

انتشارات گنج دانش، چاپ دوازدهم ۱۳۷۷.

۱۲. محتشم‌دولت‌شاهی، طهماسب؛ سازمان‌های اقتصادی

بین‌المللی؛ انتشارات و سمینار، چاپ اول ۱۳۷۵.

۱۳. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی؛ مجموعه

مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان

تجارت جهانی؛ چاپ اول، آبان ماه ۱۳۷۶.

۱۴. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی؛ راهنمای

تجاری دور اروگوئه؛ چاپ اول ۱۳۷۵.

۱۵. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی؛ سند نهایی

دور اروگوئه؛ گات، چاپ اول ۱۳۷۳.

۱۶. یزدان‌پناه، احمد و صادقی‌پازندی، سیف‌اله؛ کشورهای

در حال توسعه و سازمان تجارت جهانی؛ مؤسسه

مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول ۱۳۷۶.

17. www.wto.org/english/news_e/pr73_e.htm.

18. www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/bey0_e.htm.

www.wto.org/english/news_e/news_e.htm

19. international trade center,

unctad/wto, business to The

general agreement on trade

services, revised edition 2002.